

a Kassák-körből, hogy férfitársát követte annak a csoportból való kiszakadásakor.” (76.) Réti Irén 1917-ben távozott Komját Aladárral, Újvári Erzsi pedig Barta Sándorral 1922-ben. Komját [Réti] Irén férje életművéről írt könyvében így nyilatkozik a körben betöltött szerepéről: „Én is eljártam a Fészekbe; a viták nagyon érdekelték. Ezekhez nem szóltam hozzá, de Réti Irén néven írtam a Ma csaknem minden számába, hol novellát, hol kritikát egy új könyvről.” (77.) Nem csatlakoztak tömegesen a női szerzők az avantgárd folyóiratok szerzőihez [Tett, Ma, Dokumentum, 2x2], és ezek a lapok egyáltalán nem foglalkoztak nőjogi kérdésekkel és a korabeli nőjogi mozgalmakkal, továbbá az avantgárd nőábrázolása a költészetben is patriarchális jegyeket mutat Földes Györgyi szerint: „a férfi szerzők irodalmi szövegeikben egyfajta női princípiummal azonosítják a nőt, és ezzel nemcsak kollektivizálják, hanem egyszerre tárgyiasítják és biologizálják” (81.).

Az alapvetően háborúellenes magyar avantgárdban Földes Györgyi megállapítása szerint női írók sokkal többet írnak a háborúról, mint a férfiak, ami „már csak azért is érdekes szempont, mert egyfajta fokmérője az avantgárd jellegnek, hogy egy textusnak mennyire van »üzenetjellege«, mondanivalója” (84–85.). Újvári Erzsi prózái, futurista és expresszionista jegyeket mutató prózaversei [Prózák, 1921] általában a háború témájához kapcsolódnak, háborús jeleneteket idéznek meg erőteljes formában, és ugyanilyen fontos a szexualitás is. Tematikailag ugyanez mondható el Réti Irénről is, aki verseket, novellákat és kritikákat is közölt a Mában. Kritikáiban megmutatkozott határozott véleménye a háborúellenes mondandó eszményéről [„mondanivalós irodalom”), és ideologikussága miatt konfliktusba került a Kassák által preferált művészi autonómiával. A harmadik legtöbbet publikált női szerző a Mában Kádár Erzsébet volt, versekkel, aki 1922-ben emigrált, és utána prózát, drámát, forgatókönyvet írt, és megkapta a német emigráns íróknak járó Heine-díjat.

A Kassák-körből kilépő női alkotók esetében érdekes összefüggésre mutat rá Földes Györgyi: a kiválásuk oka politikai, az erőteljes baloldali kötődés eredménye, „holott minden valószínűség szerint annak idején részben ugyanez a baloldali kötődés vitte őket a laphoz” (107.). Itt jön a képbe az a kettős marginalitás, amely meghatározta az avantgárd nőírók helyzetét és pályájukat a férfi alkotókéhoz képest, a hozzájuk fűződő bonyolult személyes és szakmai kapcsolatrendszerben. [Hasonló kontextusban tárgyalja Standeisky Éva tanulmánya a szakmai kiteljesedésre hiába váró, és öngyilkosságba menekülő Simon Jolán pályáját: *Egy megrendítő kapcsolat. Simon Jolán és Kassák Lajos, Jelenkor, 2021. február.*] [Balassi]

SIMON BETTINA

Egy újságírói életrajz irodalmi és sajtótörténeti dilemmái

WISINGER ISTVÁN: PULITZER. EGY MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ AMERIKAI SAJTÓMÁGNÁS KALANDOS ÉLETE

Wisinger István nagy múltú rádiós és televíziós újságíró, egykori szakma-érdekképviseleti vezető [MÚOSZ-elnök], doktorált [DLA] médiakutató, valamint egyetemi óraadó és oktató könyvszerzőként már régebben is ismert volt. Ám a 2010-es évek második felében új sávot nyitott a pályáján: *regényesített* biográfiái munkákat kezdett írni. A korábbi közéleti, médiaismereti és televíziótörténeti köteteihez képest elmozdulást jelentett már egy 2013-as önéletrajzi ihletésű könyv [*A fel nem robbant csecsemő*]. Az életművön belül azonban igazán a Szent-Györgyi életrajz [*A Nobel-díjas kém, Athenaeum, 2016*] nyitott új fejezetet, amelynek formátumát továbbvitte a Neumann Jánosról szóló munka [*Egy elme az örökkévalóságnak, Athenaeum, 2018*] és a 2020-ban megjelent Pulitzer-könyv is. A trilógiává kiteljesedett három biográfiát nem pusztán az köti össze, hogy külföldre szakadt magyar [származású] hírességekről szólnak, hanem az is, hogy mindegyiket dokumentumregénynek nevezi a szerző. Kritikámban legelőször azzal foglalkozom, milyen aggályokat vethet fel a műfajmegjelölés. Majd kitérek arra, hogy a legendás sajtómágnásról szóló könyv újságíró szerzőjének sajtótörténeti szemléletmódjához mely ponton lehet kiegészítéssel kapcsolódni. Legvégül a munka apróbb technikai hibáival vetek számot.

A könyv rendkívül informatív, továbbá újra és újra továbbblendülően élvezetes olvasmány. A munka egészét áthatja Wisinger István széles látóköre, médiatörténeti elmélyültsége és történeti háttérfeltáró szívóssága. Az olvasó Pulitzer életrajzába ékelve enciklopédikus összefoglalókat kaphat a korabeli Egyesült Államok politika- és társadalomtörténeti fejleményeiről, illetve a 19. század végi tömeg- és bulvársajtó jellegzetességeiről. A kötet kiterjedt magyar nyelvű és nemzetközi szakirodalmi forrásanyagra támaszkodik. Wisinger elbeszélői módszere egységes az életrajzi trilógia mindhárom kötetében: edukatív módon olvasmányos szövegben igyekszik feldolgozni választott főhősei életének karriertörténeti és privát/családi eseményeit. Így van ez a Pulitzer-könyvben is. Részletekbe menő, de egyúttal kalandosan izgalmas narratívában követhetjük végig a magyar származású amerikai sajtómágnás útját. Kezdünk a családtörténettel: makói és még korábbról morvaországi zsidó gyökerek, Pestre költözés, korai félárvaság, Albert nevű öccsével való kapcsolata. Megismerkedünk az Amerikába emigrálás részleteivel: a mexikói harcokban részt vevő nagybáty inspirálta kalandvágy, az USA-ba kerülés, részvétel a polgárháborúban, az angol nyelv autodidakta elsajátítása, beilleszkedés az akkor még inkább német ajkú St. Louis életébe. S elmélyedhetünk Pulitzer sajtóipari karrierjében: kezdő újságíró, szerkesztő, laptulajdonos St. Louisban [*Post-Dispatch*] és New Yorkban [*World*], a szenczióelvű lapkészítés megteremtésében betöltött szerepe, az újságírás közéleti missziójáról szóló elvei, konkurenciaharcjai [főleg – az *Aranypolgár* című filmnek is ihletet adó – William Randolph Hearsttel], politikai szerepvállalásai, a Szabadság-szobor felállításáért indított kampánya, s a karrier utolsó nagy ügyeként a Panama-botrány. Mindezek mellett

folyamatosan láthatjuk kibontakozni Pulitzer családjának történetét (a boldogság éveit, de elhidegülését is feleségétől és gyerekeitől), anyagi sikerességét, egészségének folyamatos romlását, és teljes elmagányosodását élete végére. A Wisinger-féle biográfiák egyik legfőbb sajátossága az, hogy a dokumentálható történések reprodukálásának sorába helyenként fikcionalizált (teljes mértékben a szerző által kitalált) párbeszédet illeszkednek, amelyek célja az adott szereplők személyes közelebb hozatala az olvasóhoz, illetve az érzelmi vagy gondolati reflektálás lehetőségének megteremtése az élettörténeti eseményekkel kapcsolatban. A historiográfiailag adathozható és a képzeletbeli fejlemények megkülönböztetését szolgálja két megoldás (melyekre az előszó figyelmeztet): egyfelől fikciós részek kizárólag a szereplői dialógusok lehetnek (és ezek mindegyike az is), másfelől a forrásmunkákból átvett szó szerinti idézeteket kurzív szedéssel és sorkihagyásos kiemeléssel választja le a szerző a saját szövegéről.

1.

Wisinger István megelevenítő karakterrajzokkal szolgál. Természetesen elsősorban, de nem csupán, a könyv főszereplőjéről (ráadásul esetében életkoronként és élethelyzetként újabb és újabb árnyalattal kiegészítve). Izgalmas miniportrét kapunk még több más szereplőről, akik meghatározó emlényomot hagytak Joseph Pulitzer életében: például a legfőbb iparági konkurensének tekinthető William Randolph Hearstról, a szintén a sajtópiacra szerencsét próbáló öccséről, illetve érintőlegesen feleségéről is. Jó érzéke van még Wisingernek a valóban történeti események *közelnézeti* (azaz helyszíni tudósítást imitáló) rekonstrukciójához is. Ennek egyik legszebb és legaprólékosabb példája az – egyébként Pulitzer lapjának adománygyűjtési akciója által is megtámogatott – Szabadság-szobor avatásáról szóló összefoglaló [*Pulitzer*, 133–137.].

Ám az életrajzíró igazán mégiscsak akkor kap lendületet, amikor a saját képzelete által teremtett – jobbára szereplői dialógusokban megformált – jelenetekre kerül sor. E szövegrészek kiemelkedően erős atmoszférával bírnak. Ilyen például Pulitzer elképzelt párbeszéde Grover Cleveland elnökkel (125–128.), Hearsttel (226–227.) és a szintén magyar származású Harry Houdinivel (264–266.). A legemlékezetesebb jelenet azonban a kötet felütését adó Pulitzer–Rodin-találkozó (18–30., ezen belül szorosán a két szereplő eszmecsereje: 24–30.). A francia művész megrendelésre készített mellszobrot az idősödő és már romlott egészségi állapotban lévő sajtómágnásról, kettejük Wisinger által fikcionált dialógusához pedig a büsztök grafikai vázlatainak modellülése adott alkalmat. Ez a fejezet azért érdemel megkülönböztetett figyelmet és dicséretet is, mert más hasonló szöveghelyekhez képest itt a részletezettebb karakter-, élettörténet- és helyszínleírások atmoszférateremtő ereje és bensőségessége többletértéket tud adni a párbeszédjelenet alapszituációjához. Wisinger kétségtelenül legnagyobb írói erénye tehát a saját invencióként vállalt fiktív dialógus eszköze (és nem például a történetészövés radikalitása, vagy épp egy komplex és az egész művet átfogó motívumháló kidolgozása). Ugyanakkor e párbeszédetek izgalma legtöbbször megmarad az eszmék összecsapásának – vagy legalábbis egymáshoz mérésének – szintjén, a cselekményesítés (vagy legalább a jelenetezés részletezettségének) igényeit többnyire háttérbe szorítva. Így a kötet még legjobb helyein is hajlamos belecsúszni a tézisdráma nemes és nagy hagyományú, de mégiscsak kiszámítható és kevésbé fölkaparó beszédmódjába: szereplői beszélgetések elvontabb gondo-

latváltásaiban illusztrálódnak adott témák, a didaktikusságot sem nélkülözve. [Ez alól leginkább a Pulitzer–Rodin-találkozó jelent kivételt.] A könyv javára írandó azonban az, hogy a fent említett négy dialógushelyzet közül háromban (Rodin, Hearst, Houdini) vissza-visszatérően ugyanaz az elgondolkodtató problémakör vetődik fel: az igazság sokféleségének kérdése, az eltérő meggyőződések egymáshoz viszonyulása. Az igazán izgalmas szempont itt az lehet, hogy e dilemma milyen megközelítésmódokra inspirálhatja például a sajtótörténeti narratívát. Mielőtt azonban e kérdéskörre kitérnék, most még azzal foglalkozom, hogy Wisinger irodalmi ambícióival és eredményeivel együtt is miért tartom problémásnak a műfaji megjelölést.

A címadásban csak Szent-Györgyi életrajza használja a dokumentumregény kifejezést, a Neumann-könyv már a „regényes élete” szó szerkezetet, a Pulitzer-kötet alcíme viszont már ezt sem, csupán a védőborítón kap helyet a megnevezés. Ezzel együtt is az életrajz-trilógia mindhárom kötetében dokumentumregénynek nevezi az adott munkát a szerzői előszó. Igaz, a Neumann-könyv „Szubjektív bevezetőjében” még az „életrajzi regény” kifejezés is megjelenik, arra hivatkozván, hogy a szerző semmiképp nem tudományos biográfiára vállalkozott, hanem egy olvasmányos munka megírására [vö. *Egy elme az örökkévalóságnak*, 13–14.]. Wisinger irodalmi ambíciói teljes mértékben érthetőek és respektálandók, hiszen – mint azt szintén a Neumann-életrajzban bevallja – gyerekkorától fogva vágyott a szépírói alkotásra, és ennek szellemében már 12 éves korában regényt írt (lásd *Egy elme az örökkévalóságnak*, 14.). Kritikámnak nem tárgya a trilógia két korábbi kötete, ezért most csak a Pulitzer-könyvre vonatkoztatva írom: meglátásom szerint a szerző regényírói igényei és affinitása ellenére sem a legpontosabb a dokumentumregény megjelölés. Ugyanis, mint fentebb már utaltam rá, még ha regényesítési megoldások helyenként meg is jelennek a műben, bár leginkább néhány meghatározó szereplői találkozás jeleneterejtésében és dialógusában, nem pedig a narráció komplexitása vagy valamiféle metaforikus/motivikus szövegháló révén; a maga teljességében nem válik regénnyé az alkotás. Sokkal inkább a beszédmódok eldöntetlensége és töredezett egymásra halmozása jellemzi a kötetet. Azt értem ez alatt, hogy úgy tűnik, a szerző végső soron nem tudott választani több eltérő, önmagában is legitim és izgalmas műfaj/megszólalásmód közül, amelyek így összekeveredve már narratív szakadozottságot és kakofóniát teremtenek. Egyaránt megjelenik a szövegben a szépírói fikcionalizálás, a forrásintenzív és átfogó láttelepet adó történeti kutakodás, illetve a részletekkel bibelődő és didaktikus enciklopédizmus is. Legszemléletesebb, egyúttal pedig talán legfájdalmasabb példája e töredezettségnek a fentebb már említett felütés [Pulitzer és Rodin találkozója], pontosabban ennek folytatása. Az atmoszférikus és élvezetes [igazi *behúzó erővel* bíró] felvezetést követő 1. számú fejezet változatlanul továbbviszi a Pulitzer–Rodin-párbeszédet, amely során a főszereplő maga kezdi elmesélni saját élettörténetét a kezdetektől. Ez a megoldás pedig akár egy olyan, az olvasónak felkínált narratív keretelési ajánlatként is érthető, amely azt ígéri: Pulitzer fikcionált hangján, saját perspektívájából, önreflektív megközelítésben ismerhetjük meg a sajtómágnás élet- és pályatörténetét. Többek közt erre is lehetőséget teremthetne a regényformátum. Ám az olvasónak hamar csalódnia kell. A szerző végül nem tud, vagy nem akar mihez kezdeni ezzel a narrációs megoldással, ugyanis kilenc oldallal később [lásd *Pulitzer*, 42.] megszakítja a főszereplő szövegét, a törést még külön

tipográfiai eszközökkel [sorkihagyással és három csillaggal] is megjelöli, majd pedig az életrajzíró végérvényesen visszaveszi a narrátori szerepet és kontrollt. Wisinger tehát megtorpan a fikcionalizálás terén, és megmarad egy visszafogottabb eljárásnál: a regényszerzői ambíció mellett szintén meghatározó történet- és életrajzírói érdeklődésének forrásra alapozottságát csak alkalmilag szakítja meg néhány fiktív dialógus. Egy radikálisabb fikcionalizálási megoldásról, azaz a főszereplő első személyű szövegeinek átfogó narratív keretű alakításáról pedig lemond a kötet.

Az, hogy a szerzői elbeszélő és a főszereplői szöveg szétválasztódik az ígéretek kezdete után, Wisinger módszertani és előkép-választási önreflexiója szempontjából is problémásnak tekinthető. Az életrajz-trilógia formátumalapító első kötetének előszava, persze a stílszerű szerénység hangján, két világirodalmi regényes non-fiction remekművet jelöl meg mintaként: „A könyv írásának módszere az újságírásból táplálkozik. Gyökerei olyan amerikai írók műveiben ismerhetők fel a legmagasabb színvonalon, mint Truman Capote [*Answered Prayers*] és Norman Mailer [*The Armies of the Night*; *Marilyn Monroe*; *Lee Harvey Oswald*]. E szerzők tehetségéhez aligha mérhetem magam!” [A *Nobel-díjas kém*, 8.] Ám a mintaképek közül például Mailer *Az éjszaka hadai* című munkája épp azért sorolható be mégis inkább a szépirodalom és az 1960-as évek fikcionalizáló igényű „új újságírásának” kategóriáiba, mert egy történeti eseményt (egy háborúellenes demonstrációt) a szerző saját, helyszínen átélt tapasztalatai/élményei alapján és a belső lelki világában lecsapódó hatások beszámolóján keresztül mutat be. Ezzel pedig eltávolodik történetírástól és hagyományos újságírástól, melyek elsődlegesen a tényekben, a külső megfigyelői habitusban és a távolságot teremtő kutatásban érdekeltek (lásd Jason Mosser, *Genre-Bending in The Armies of the Night*, *The Mailer Review*, 2009, ősz). Wisinger Pulitzer-könyvére – *Az éjszaka hadaival szemben* – inkább a most utóbb említett distanciaképző karakterjegyek a jellemzők, mintsem a belső és első személyű perspektíva. Mailer Oswald-életrajzában a valós karakterekkel kapcsolatos spekulációk és tulajdonítások a fikcionalizálás oly szintjére jutnak, hogy ennek következtében az empirikus bizonyítékok helyett inkább már „csak” egy *hihető* igazság képzete kerül középpontba (lásd Barrie Balter, *Secret Agency. American Individualism in Oswald's Tale and Libra*, *The Mailer Review*, 2009, ősz). A Monroe-könyv megalkotásakor pedig úgy vélte Mailer, hogy főszereplőjének a tények és „faktoidok” [azaz a tömegmédiát ténynek hihető jelenségei] határán kialakult *illékony*ságát és rejtélyességét a legjobban az életrajz szabályai szerint működni képes regény tudja megragadni. Ez a formátum ugyan egy valamikor volt élet történetét eleveníti fel, de nem tényektől megkötött, hanem elsődlegesen a szépíró magasabbrendű képzelete és intuíciói által vezérelt (vö. Carl E. Rollyson Jr., „*Marilyn*”. *Mailer's Novel Biography*, *Biography*, 1978/4., 49–67.). Wisingernél azonban nem érzékelhető a tényektől és forrásoktól merészebben ellépő spekuláció olyan igénye és kiterjedtsége, mint ami a Mailer-féle életrajzokra jellemző. (Mellékes megjegyzéssel arra is érdemes itt kitérni, hogy a *Nobel-díjas kém*ből legutóbb idézett szövegrészben két Mailer-mű címmegnevezése nem felel meg az eredeti változatnak. Ezek helyesen: *Oswald's Tale: An American Mystery*; illetve *Marilyn: A Biography*. S ráadásul mind Oswald, mind pedig Monroe nevébe is belecsúszik egy-egy elütés.)

A maileri mintával való összevetés csak a Wisinger-féle önértelmezés kritikai megítélhetőségének egyik oldala. Ezért érdemes még a Capote-párhuzamra is kitérni.

A töredékben maradt *Meghallgatott imák* prousti ambíciójú nagyregénynek készült, a szerző által sok év alatt személyesen és belülről jól megismert amerikai pénzarisztokrácia világáról, a legtöbb esetben az eredeti szereplőket (és botrányos magánéleti ügyeiket) álneves átalakításokkal védve (vö. Gerald Clarke, *Capote*, ford. M. Nagy Miklós, Európa, Budapest, 530–542.). Ez sem az a módszer és formátum, amelyet végül Wisinger Pulitzer-könyve megvalósít (már csak forrásintenzív és életrajzi jellege miatt sem).

Persze közel sem elégtelen fikcionalizálási teljesítmény, és önmagában is izgalmas eljárás a kiemelt szereplők elképzelt párbeszédeit az elsődlegesen kortörténeti és életrajzi elbeszélés folyamába helyenként beiktatni. Ám e fiktív elemek alkalmi jellege miatt a mű regényessége inkább csak töredékesen érzékelhető, és meghatározóbb lesz a történetírói igényű biográfia formátuma. Összességében tehát az én olvasatomban Wisinger megmarad inkább az újságíró szerzői pozíciójában, mintsem hogy jelentős mértékben közelített volna a regényíróéhoz. Természetesen ez még önmagában nem hiba vagy hiányosság. Csak épp a dokumentumregény műfaji elnevezést és a regényformátumra hivatkozásokat kevésbé indokolja. Ezért pontosabb és hitelesebb lett volna például a *kalandos életrajz* megnevezés, ha már mindenáron az volt a cél, hogy a kötet a biográfia valamilyen olvasmányosabb változataként legyen címkézhető.

2.

Mindaz, ami számomra problematikussá teszi a Pulitzer-életrajz regényességét, közel sem vonja kétségbe azt, hogy Wisinger műve nagyívű sajtótörténeti és szakmaelméleti reflexió. Almási Miklós évekkal ezelőtti kritikája a Neumann-könyvvel kapcsolatban még azt állapította meg, hogy az elsődlegesen az emberre fókuszáló olvasmányos életrajz megközelítéséből hiányzik a főszereplő tudományos-szakmai teljesítményének és eredményeinek közérthető összefoglalása (lásd *Neumann, az alig ismert géniusz*, *Mozgó Világ*, 2018/12., 96–100.). Ez a kifogás már nem érheti a Pulitzer-kötetet, a szerző itt saját terepére lépett. Mint Papp Sándor Zsigmond online könyvajánlójában írta: „A Pulitzer-ről és nem kevésbé az újságírásról szóló könyv testhez álló feladat volt, hiszen Wisinger István élete java részében is ezt a hivatást űzte” [*Meztelen vállak*, *Könyvterasz.hu*, 2020. 10. 19.]. Ennek megfelelően mélyreható képet kapunk Pulitzer karriertörténetének elvi és gyakorlati aspektusairól is.

Wisinger már a kezdeteknél [a Saint Louis-i laptulajdonosi időszakában] megmutatja, hogyan vált meghatározóvá Pulitzer munkásságában egy olyan kiadói-szerkesztői hitvallás, amely politikai függetlenségre és tárgyilagosságra törekszik, ehhez pedig a mozgásteret (azaz a pénzügyi önállóságot) a minél nagyobb lapvásárlói közönséggel teremt meg. Ezért óhatatlanul középpontba kell állítania a szenczióelvet [a szórakoztatás és megdöbbentés szempontjait], de nem feledkezik meg a politikai és gazdasági visszaélések leleplezésének küldetésstudatáról sem. (Vö. *Pulitzer*, 63–64.) A könyv újabb és újabb fejezetekben mutatja meg, hogy a New York-i *World* megvásárlásával és felvirágoztatásával sajtómágnássá vált Pulitzer későbbi pályaszakaszában miként vitte tovább ezt a felfogást, amit itt Wisinger már a közérdek szolgálatának krédójává tágít: „Joseph a lapja központi feladatának a »közszolgálati szolgálatot« [*public service*] tekintette; ezt a fogalmat valószínűleg először a saját értelmezése szerint ő maga honosította meg, eléggé tágran értelmezve.” [*Pulitzer*, 106.]

Ugyanakkor az ideák mellett az életrajz nem hallgatja el azt sem, hogy a sajtómágnás élete során „egyéni céljai megvalósítása, családja jólétének megteremtése, politikai érvényesülése is szoros összefüggésben volt a lapjai sorsával” [Pulitzer, 107.]. S arról is esik szó bőven, hogy Pulitzer politikai függetlenségre törekvése közel sem volt egyenlő a pártatlansággal, hisz befolyásolni akarta a politikai életet [Pulitzer, 110.], lapjai a demokrata jelölteket támogatták, ő maga pedig még képviselője is lett ennek a pártnak [vö. Pulitzer, 63. és 122.]. Jóllehet, a sajtómágnás idővel rájött, az általa vágyott független újságírás nem hangolható össze a pártérdekekkel, ezért vissza is vonult az aktív politikai karriertől [lásd Pulitzer, 128.]. Wisinger a kép teljessége érdekében a széles közönséget bevonó szenzációhajhász logika kényszerűjait és hátulütőit sem hallgatja el [vö. Pulitzer, 108. és 113–114.]. Mint ahogy azt sem, hogy „Pulitzer pályája során volt néhány év, amikor az általa képviselt nemes lapszerkesztési elvek [közszolgálatosság, függetlenség, harc a korrupció ellen] összefonódtak az úgynevezett »sárga újságírás« – azaz tulajdonképpen a megszülető botrányújságírás – ettől jócskán eltérő gyakorlatával” [Pulitzer, 163.]. Sőt, az 1890-es évek végén a „yellow journalism” nem csupán járulékos, hanem már fő vonásává vált Pulitzer New York-i lapjában [Pulitzer, 164.]. Wisinger értelmezése szerint azonban ez inkább csak „kikényszerített” eltévelyedés volt, hisz a fő konkurencsall, William Randolph Hearsttel folytatott mind élesebb sajtópiaci küzdelem vitte erre az útra Pulitzer lapkiadói működését. De még ebben az időszakban is megvédte őt a szakmai elértéktelenedéstől és elvtelenségtől az eredeti krédójából továbbörökített minőségi hírszolgálat és tárgyilagosság. [Vö. Pulitzer, 182.]

S valóban: az amerikai sajtótörténet-írásban konszenzusosnak tekinthető az a helyzetértelmezés, mely szerint Pulitzer lappiaci működésében a szenzációelvűség és az tényközpontúság kiegészítették egymást. W. Joseph Campbell – akinek más munkáit Wisinger is felhasználta – az 1897-es évet az amerikai újságírás meghatározó paradigmáinak összeütközéseként leíró művében elmarasztalja Michael Schudson médiászociológus dichotómiáját [azaz „az 1890-es évek kétféle újságírása” képletet], mert Campbell szerint Schudson ezzel leegyszerűsítően szembeállítja az informálás és a szórakoztatás logikáit, Pulitzer *World*-jét az utóbbival azonosítva, miközben a sajtómágnás laptulajdonosi stratégiájában fontos szerep jutott a minél kiterjedtebb hírszolgálat megszervezésének [vö. W. Joseph Campbell, *The Year That Defined American Journalism. 1897 and the Clash of Paradigms*, Routledge, New York – London, 2006, 18–19.]. Schudson azonban – és ennek meglehetnek a tanulságai Wisinger könyvére nézvést is – összetettebb látteleletet adott, és a szórakoztatás/informálás viszonya mellett egy másik összefüggésre is ráirányította a figyelmet. Hisz miközben tényleg azt írta, hogy a *World* vált a korban újdonságnak számító szórakoztatáselvű újságírás megtestesítőjévé [noha Pulitzer szakmai önreflexiójában ezt nem emelte középpontba], Schudson nem feledkezik meg arról sem, hogy rögzítse: Pulitzer számára legalább olyan fontosak voltak a szerkesztőségi véleménytartalmak, újságját egyszerre tekintette tanító jellegű iskolának és fórumnak is. Emiatt pedig a magyar származású laptulajdonos, aki a modern tömeglap formátumának egyik fontos megalapozójává vált, egyben a régi vágású [19. század eleji] szerkesztők utolsó képviselője is volt. A 19. század végi sajtóban ugyanis már nem volt oly evidens a véleményrovat meghatározó szerepe [több lapban háttérbe szorították, vagy épp

elhagyását fontolgatták]. A korabeli laptulajdonosok már üzletembernek tekintették magukat, és nem vezércikkeivel küzdő politikai gondolkodónak, esszéistának vagy aktivistának, mint amilyenek az évtizedekkel korábbi elődeik voltak. [Vö. Michael Schudson, *Discovering the News. A Social History of American Newspapers*, Basic Books, New York, 1978, 98–99.]

Mindez azért válik fontossá Wisinger könyvével kapcsolatban, mert ugyan a magyar életrajzíró szintén idézi Pulitzer tanítói és iskolai szerepértelmezését [Pulitzer, 147.], és többször is hivatkozik a *World* programkijelölő vezércikkeire, arra azonban már nem figyelmeztet kellő hangsúllyal, hogy Pulitzer közéleti véleménytartalmak középpontba állító újságkészítési elvrendszere és gyakorlata inkább egy korábbi időszak öröksége. E helyett Wisinger több helyen is – mint fentebb egy-két példát már mutattam erre – elsősorban a „közszolgálatosság” úttörőjeként ünnepli Pulitzert. Sőt, könyve végéhez közeledve a sajtómágnás pályáját tulajdonképp egy olyan *megváltástörténetként* összegzi, amelyben a közjó szolgálata – jóllehet, csak egy elcsábító és káros kitérő után – mutatkozik végül az egyedül üdvözítő útnak: „1905-re a *The World* visszatalált a korrupció elleni harchoz, és egy újabb »sajtóhadjárat« során immár a New York-i biztosítótársaságok visszaélései szolgáltatták a hasábjain megjelenő írások vezető témáit. Mindez az én olvasatomban azt jelenti, hogy [Pulitzer] felismerte: a Hearsttel folytatott párviadalában letért a maga választotta »objektív közszolgálati« *credo* útjáról, és belemerült a »sárga újságírás« etikátlan gyakorlatába” [Pulitzer, 269–270.]. Ám a Wisinger által használt „objektív közszolgálati” szerkezet mindkét tagjához érdemes kiegészítést, pontosítást fűzni Pulitzerrel kapcsolatban.

Épp az imént említett Michael Schudson munkájából [is] tudható, hogy a 19. század végi amerikai újságírásra még csak a tényközpontúság volt jellemző, amiből nem következett egyből az objektivitás eszménye. Nem is következhetett, hisz a tényekre fókuszálás a 19. század utolsó évtizedeiben mindössze azt jelentette, hogy – a korábban ideológiákban és véleménycikkekben érdekelt – újságíró riporterré válva a világ történéseit figyelni meg és írja le. Ezzel szemben az 1920-as évektől eszményé vált objektivitás már az önmagukban hozzáférhető tények elvében sem hisz, ezért az újságíró csakis a különféle tények és források kritikus összevetéséből tud kiindulni. [Lásd Schudson, 4–6. és 134–144.] Nem véletlen, hogy például a fentebb szintén megemlített Campbell is Pulitzer lapkészítési gyakorlatában csak hírgyűjtésről („newsgathering”) beszél, s inkább a vele kortárs Adolph Ochst, a *The New York Times* tulajdonosát tekinti az objektivitás előfutárának [vö. Campbell, 18. és 93–94.]. Ochs újításaival röviden Wisinger is foglalkozik, de ő Pulitzer és a *The New York Times* működés módja közt nem eltérést, hanem épp folytatóságát állapít meg [lásd Pulitzer, 198–199.].

A közszolgálatosság fogalmával kapcsolatban pedig kétségeket ébreszthet, ha – Schudsonra alapozva – elfogadjuk azt a tételt, mely szerint Pulitzer részben még a 19. század eleji szerkesztői gondolkodás [azaz a politikai aktivista, véleményfókuszú lapkészítés] utolsó továbbörökítője volt. E hagyományban ugyanis az újságírás nem törekedett semlegességre, magától értetődően és vállaltan elfoglult („partisan”) volt, összességében tehát nyíltan valamely részérdek nézőpontját képviselte. [Lásd Schudson, 4. és 15.] Természetesen Wisinger könyve sokat tesz azért, hogy az olvasó számára hamar belátható legyen: főszereplője közel sem vádolható azzal, hogy kiadványai a 19. század elején pártok vagy pártpolitikusok által direkt és indirekt módon

finanszírozott újságok működési modelljét másolták volna. A magyar származású laptulajdonos sajtóbirodalma üzletileg önálló és független volt. De az ideológiai preferenciák és a pártzimpátiák miatt – amelyek meglétét maga Wisinger sem tagadja – így is dilemmákat vethet fel Pulitzer régmúltból hozott öröksége. Mert ha – elvi kinyilatkoztatásaitól függetlenül – a gyakorlatban továbbra is szorosan kapcsolódott a pártos közéleti vélemény-újságitáshoz, akkor az komoly árnyat vet a közérdek szolgálatának ideájára. E problémafelvetésem tulajdonképp csak megerősít egy olyan gyanút, amelyet már önmagában a Pulitzer-könyv egyik szöveghelye is felkeltet. Wisinger ugyanis – egyik szakirodalmi forrásából idézve – ezt írja egy ponton: „a vagyon és a hatalom eszköztára mellett ő [Pulitzer] mindvégig megőrizte az elveit. Legbensőbb meggyőződése elsősorban megalomániás hite volt önmagában, egy olyan erőben, amely szerint ő a közjó érvényesítésére törekszik” [Pulitzer, 193.]. Ez a meglátás szünni nem akaró kételyt ültethet belénk: valóban a közszolgálat legautentikusabb formája az, amely „megalomániás hittel” kizárólag önmaga erejében bízva [azaz külső szakmai és szabályozó kontrollok nélkül] gondolja kijelölni és megvalósítani a közjót? Vagy nem inkább az önjelölt küldetésstudat hübrisze ez? A kérdés ma is a médiaipar több területén érvényes, és nem könnyen eldönthető.

3.

Mint a felvezetésemben írtam, a könyvet áthatja egyfajta enciklopédikuság – sőt, a szórakoztatva informálás/tanítás igénye. Jóllehet, néhány kontextualizáló szöveghely inkább már túlzó aprólékosságnak vagy didaktikuságában egyenesen fölösleges kitérőnek tűnhet. Ilyen például az a rész, amelyben Wisinger a *művelt nagyközönség* számára – ha nem is a konkrét számadatok, de a főbb tendenciák szintjén – vélhetően ismert bevándorlási hullámokat mutatja be az Egyesült Államok 19. századi történetében. A könyv a korabeli újságitás és városi élet technikatörténeti kontextusáról adott összegzés részeként egy terjedelmesebb bekezdésben kitér Thomas Edison alakjának rövid bemutatására, magyarországi látogatására és budapesti emléknymaira [Pulitzer, 78.]; miközben ezeknek semmilyen közvetlen vagy áttételes kötődése nincs a könyv fő témájához és szereplőjéhez. Folytatható a sor még azokkal a szöveghelyekkel, amelyekben New York korai történetéről olvashatunk tankönyvjellegű tömörségében [Pulitzer, 42–43.], vagy épp több oldalon keresztül kell az észak-amerikai sajtó fejlődéstörténetét végigkövetnünk egészen a 17. századtól [Pulitzer, 70–72.]. Egyik szöveghely sem ad hozzá többlettérteket vagy magyarázó erőt a könyv főszereplőjének élet- és pályatörténetéhez.

A didaktikus hajlam és a környezetrajz e túlcspapásait azért szükséges külön felhánytorgatni, mert redundanciájuk még inkább szemet szúr, ha összevetjük őket más, kevésbé kidolgozott történeti utalásokkal. Míg ugyanis a fentebb hivatkozott esetekben a szerző közismertebb vagy épp nem releváns fejlemények részletesebb kifejtésének ad teret, a Pulitzer számára is fontos 1876-os elnökválasztás sajátos eredményéhez [Pulitzer, 80–81.] például már nem fűz elmélyült magyarázatot. Holott a magyar nagyközönség számára talán nem oly evidensen átlátható az Egyesült Államok választási rendszere, hogy egyből kiismerné magát annak rejtelmében, miért lett végül a republikánus Rutherford B. Hayes az elnök [lásd Pulitzer, 91.], miközben bizonyos szempontból a demokrata Samuel J. Tilden lett volna győztesnek tekinthető, ahogy a könyv ezt külön meg is említi. Ráadásul Wisingernek itt van egy

technikai-számszaki tévedése is, hisz ezt írja: „Tilden egy elektori szavazattal győzött, a voksok 51,5 százalékával” [Pulitzer, 81.]. Ténylegesen azonban Tilden a választópolgári szavazatok többségét nyerte el. Jóllehet, nem a választást eldöntő 50+1%-os (csak 50,9%-os) aránnyal. A helyzetet azonban leginkább az bonyolította meg, hogy amikor a voksokat átváltották az USA tagállamai által jelölt elektorok szavazataira, kezdetben úgy tűnt, Tildennek 184 és Hayes-nek 165 juthat; de csak úgy, hogy 20 elektori voks ügye rendezetlen maradt, amelyeket végül a két elnökjelölt párt által megkötött 1877-es nagy kompromisszum Hayesnek adott, aki így már szoros [185:184-es] arányban legyőzte Tildent. A megállapodás részeként viszont az új republikánus elnöknek – azért, hogy a győzelemről lemondó konkurens pártot ezzel kompenzálja – le kellett zárnia a demokraták által dominált déli államokban a polgárháború utáni rekonstrukciós időszakot (és kivonnia onnan a szövetségi haderőt). A Pulitzer-könyvben e történeti és politológiai összefüggések kibontása elmarad. Ez pedig azért is fájó hiányosság, mert Wisinger – igaz, egy másik munkájában, de épp a regényes életrajzi trilógia formátumalapítójának tekinthető Szent-Györgyi-kötetben – az oknyomozó újságitás alapvető módszereként ünneplte kutatói anyaggyűjtést vallja büszkén magáénak [vö. *A Nobel-díjas kém*, 8.], és így nyilván az ezzel járó pontosságot is.

Persze méltatlan volna csak a Tilden–Hayes elnökválasztás bemutatásának egyenletlenségei alapján megítélni Wisinger Pulitzer-életrajzában precizitását. S a munka – mint felvezetésemben utaltam már rá – a történeti érdeklődés, a háttérfeltárás eltökéltsége és a széleskörű forráshasználat miatt átfogóan és egészében valóban nem vádolható felületességgel. Van azonban néhány olyan – nem kizárólag a szerzőt, hanem a szöveggondozásban részt vett további szereplőket is terhelő – apróbb hiba vagy tévedés, amelyek ugyan nem nagy horderejűek, de bosszantó szeplőként maradnak meg a szövegben. Ilyenek például azok a helyek, ahol – nyilván csak egyszerű, de korrigálatlan – elütés miatt egy-egy évszámjelölés az évszázadot vagy az évtizedet téveszti el: egyik esetben egy 17. századi amerikai lapalapító Bostonba menekülésének időpontja [Pulitzer, 70.], másik esetben Theodore Roosevelt New York állam kormányzójává válásának dátuma [Pulitzer, 238.] szerepel helytelenül. Ugyanígy nyilván csak a felületesség indokolja azt, hogy egy amerikai szakmunkából átvett, szó szerintiént feltüntetett, de természetesen fordításban közölt idézetnél már önmagában is érzékelhető az elírás gyanúja, amit csak megerősít az angol eredetivel való összevetés. Wisinger így fordítja az Adolph Ochsról, a *The New York Times* korabeli kiadójáról szóló részt: „Megpróbált lépést tartani a napilapok [a Hearst és Pulitzer által kedvelt, a háborús korszakra jellemző »jingoista«, értsd: nacionalista, sovinszta] kardcsörtető módszereivel [...], hiszen jól tudta, hogy a két »óriást« semmiképp nem győzheti le.” [Pulitzer, 199.] Míg az eredetiben így szerepel: „The Spanish-American War, rich as it was in the jingoism of the era, was exactly what Hearst and Pulitzer loved [...]. Ochs tried working in concert with other newspaper editors, but there was no way he could match the giants.” [David Halberstam, *The Powers That Be*, Open Road Integrated Media, New York, 300. [pdf]] Ez alapján látható, hogy itt nemcsak a magyar nyelv logikája, de az eredeti forrás szerint is a „Megpróbált..., de” szerkezet lett volna a megfelelő, a „Megpróbált..., hiszen” helyett. Téves továbbá az, amikor egy kitérő lábjegyzet a *New York bandái* című filmmel kapcsolatban Martin Scorsese-nek szkriptszerzői kreditet könyvel el [„A forgatókönyvíró-rendező, illetve a főszereplő,

Daniel Day-Lewis [...] még korabeli hangfelvételeket is tanulmányozott” – *Pulitzer*, 89.). Ugyanis – az egyébiránt több filmjét íróként is jegyző – Scorsese ebben az alkotásban nem vállalt ilyen szerepet. S végül akad olyan szöveghely is, amelynek háttérében ugyan egyáltalán nem feltételeznék tájékozatlanságot, ezzel együtt is érthetetlen, hogy a szerző miért nem a hazánkban is már legalább másfél évtizede bejáratott fogalomhasználattal él. Wisinger ugyanis ezt írja: „Amerikában a bölcsészoktatásban még ma is jól felismerhetők a pulitzeri elvek: a kommunikáció szakokon négyesztendei alapképzést követően, egy tanév specializáció után szerezhetik meg a diákok a *Master of Arts* [talán a »humán tudományok mestere« a legjobb fordítás] szintű oklevelet” [*Pulitzer*, 326.]. Főlöszlegesen itt a fordítási bizonytalanság. Az angol terminus egész egyszerűen a *bölcsész mesterszak[os]* kifejezésre magyarítható, ugyanis ez már elég közkeletűnek és közérthetőnek tekinthető ma Magyarországon [a bolognai folyamat részeként bevezetett háromciklusú egyetemi rendszerben].

A fenti néhány példával szemléltetett hiányosságok és pontatlanságok inkább csak apróbb csorbákat ejthetnek a dokumentumregényként címkézett mű dokumentaritásán [háttérteltáró, kontextualizáló és múltmagyarázó hatóerején], de az olvasmány élvezetességét nem iktatják ki véglegesen.

Kritikám első pontjában, még a könyv fiktív párbeszédeivel foglalkozva, azt vettem fel, hogy vajon az igazság sokfélesége, az eltérő meggyőződések egymáshoz viszonyulásának dilemmája milyen megközelítésmódokra inspirálhatja például a sajtótörténeti érdeklődést. Számomra többnyire a komplex és olykor elbizonytalanító, de a többféle igazságokat megmutatni képes munkák a vonzóak. Minden bíráló megjegyzéssel együtt elismerem, Wisinger István könyvéből ez az erény sem hiányzik. [*Athenaeum*]

SEBESTYÉN ATTILA

•••••

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.

